

Vergaderjaar 2019–2020

34 293

Renovatie Binnenhof

Nr. 94

**BRIEF VAN DE STAATSSECRETARIS VAN BINNENLANDSE ZAKEN
EN KONINKRIJKSRELATIES**

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 30 april 2020

Zoals ik heb toegezegd aan uw Kamer ontvangt u minimaal twee keer per jaar Binnenhofcomplex. Op 7 oktober 2019 heb ik u de derde rapportage toegestuurd¹. Tijdens het AO op 17 oktober heb ik de Tweede Kamer een aantal toezeggingen gedaan en is er een aantal moties aangenomen (Kamerstuk 34 293, nr. 91). In deze vierde rapportage ga ik hier nader op in.

De renovatie van het Binnenhof komt meer in de uitwerkingsfase terecht. Deze rapportage staat in het teken hiervan. In lijn met de Regeling Grote Projecten rapporteer ik u over de wijze waarop de planning en realisatie tijdens de verschillende ontwerpfasen van zowel financiële als niet-financiële aspecten van het project zich tot elkaar verhouden.

Bovendien ga ik in op de projectrisico's en de manier waarop deze voor zover mogelijk worden afgedekt.

Dat het project meer in de uitwerkingsfase terecht komt is het gevolg van een aantal bereikte² en aankomende mijlpalen:

- De architecten voor het gebouwdeel Tweede Kamer zijn geselecteerd en gecontracteerd. Deze hebben samen met de technisch adviseurs afgelopen februari de eerste integrale ontwerpen ter beoordeling voor te leggen aan de gebruiker en Rijksvastgoedbedrijf.
- In december is gestart met de openbaarmaking van belangrijke, vastgestelde documenten.
- Voor het gebouwdeel Tweede Kamer wordt gewerkt volgens de nieuwe governancestructuur.
- Het opgeleverde rapport Duurzaamheid door de TU Delft / Van den Dobbelsteen is bekeken en geanalyseerd. De uitkomsten hiervan vormen samen met de eerder bepaalde duurzaamheidsmaatregelen de basis voor het pakket aan maatregelen dat verder wordt uitgewerkt binnen de bestaande kaders.

¹ Kamerstuk 34 293, nr. 84.

² Kamerstuk 34 293, nrs. 86 en 93.

- Voor de tijdelijke huisvestingen van de Tweede Kamer en Eerste Kamer / Raad van State zijn de werkzaamheden in volle gang.
- In het tweede kwartaal worden samenwerkingsovereenkomsten gesloten met de aannemers voor de renovatie. Op 15 april is de eerste samenwerkingsovereenkomst gesloten.
- De verschillende ontwerpen van de gebouwdelen liggen op planning, rond de zomer worden hier belangrijke mijlpalen bereikt.

Ik heb u toegezegd terug te komen op de kosten van het jaar uitstel, de totale omvang van de extra kosten voor de beveiliging bij de tijdelijke huisvesting en de dekking hiervan. De renovatie van het Binnenhof wordt sober en doelmatig doorgezet. Het mag duidelijk zijn dat in deze tijden dat meer dan ooit het uitgangspunt zal moeten zijn. Ik kom hier later in deze brief op terug.

De opbouw van deze rapportage is als volgt:

1. Algemene stand van zaken, inclusief duurzaamheid.
2. Algemene stand van zaken tijdelijke huisvesting.
3. Renovatie gerelateerde aanpalende onderwerpen.
4. Financiën en planning.
5. Risico's en beheersing.
6. Communicatie en omgeving.

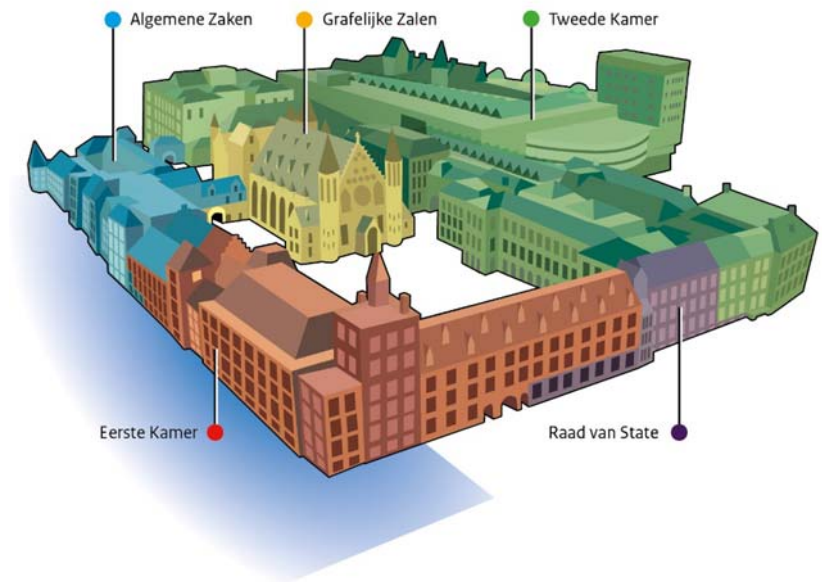
1. Algemene stand van zaken Renovatie, inclusief duurzaamheid

Hoofdindeling gebouwstructuur

De hoofdindeling van de gebouwstructuur, waarover u in de Tweede rapportage bent geïnformeerd³, is in de Voorontwerpfase verder uitgewerkt in een aangepast voorstel en besproken met de gebruikers. Het heeft geleid tot een preciezere invulling van deze indeling, passend binnen de randvoorwaarden. Dit voorstel maakt de technische inrichting en (brand)beveiliging eenvoudiger, sluit beter aan bij de architectuur van het Binnenhof en de onderlinge relatie tussen de gebruikersfuncties ten opzichte van de huidige situatie. De gebruikers zijn met deze indeling akkoord gegaan en dit past binnen de scope van het project. Dit leidt tot wijzigingen in het ontwerp voor de gebouwdelen van de gebruikers Eerste Kamer en Raad van State. Voor de gebruikers Algemene Zaken en Tweede Kamer wordt de vastgestelde invulling meegenomen in de huidige voorontwerpfase. Hiervoor loopt een proces om samen met de gebruiker en het ontwerpteam te komen tot een zorgvuldige totstandkoming en besluitvorming van het voorontwerp. Dit is rond de zomer gereed.

³ Kamerstuk 34 293, nr. 50.

Figuur 1: Demarcatie gebouwdelen Binnenhof na Renovatie

Duurzaamheid

In de derde rapportage is een overzicht gegeven van de stand van zaken rondom het thema duurzaamheid en heeft u het rapport over het onderzoek naar aanvullende duurzaamheidsmaatregelen van de TU Delft / Van den Dobbelsteen ontvangen. In de bijlage bij deze rapportage is een overzicht en weging opgenomen⁴, conform de motie van de leden Van Eijs en Van der Graaf⁵ van de verschillende maatregelen uit dit rapport. Van deze 13 maatregelen die in het rapport worden voorgesteld zijn er 10 al grotendeels opgenomen in de verschillende voorontwerpen of worden deze momenteel nader onderzocht, inclusief terugverdientijden⁶ en uiteraard moeten zij binnen de financiële kaders passen. Dat laatste gebeurt parallel aan het opstellen van de ontwerpen van de gebouwdelen. De Tweede Kamer heeft daarnaast in haar rol van gebruiker een second opinion op het binnenklimaat uitgevoerd. Mede als gevolg hiervan voert het ontwerpteam van het deel Tweede Kamer momenteel een quickscan uit ten aanzien van de impactbepaling van het na-isoleren van gevels in dit deel.

Door dit proces worden de uitgangspunten voor de verdere uitwerking vastgelegd. De onderdelen die deel uit gaan maken van de desbetreffende voorontwerpen, worden uiteraard in deze fase meegenomen. In de volgende rapportage informeer ik u, conform eerdergenoemde motie, over de uitkomst van de verdere uitwerking conform proces en kaders zoals hiervoor geschetst en eventueel te maken keuzes, of tussentijds wanneer er zich grote ontwikkelingen of extra mogelijkheden op het gebied van duurzaamheidsmaatregelen bij de renovatie van het Binnenhof voordoen.

⁴ Raadpleegbaar via www.tweedekamer.nl.

⁵ Kamerstuk 34 293, nr. 89.

⁶ In welke mate deze maatregelen passen in de financiële kaders (het taakstellend budget), kansrijk zijn om te realiseren, een reële terugverdientijd kennen en passen binnen de overige kaders van de renovatie, waaronder de monumentale randvoorwaarden.

Tweede Kamer

Specifiek met de Tweede Kamer is afgesproken dat voor (een deel van) de huidige locaties buiten het Binnenhof en de gevolgen van de motie van het lid Jetten c.s. (Kamerstuk 35 300, nr. 19) een duurzame lange termijn huisvestingsbehoefte wordt ingevuld. Verder is het nieuwe architectenteam bestaande uit zes architectenbureaus en vijf technisch adviseurs met de heer De Bruijn als integraal adviseur, bezig om het voorontwerp af te ronden. Eind februari hebben zij conform planning het functioneel voorontwerp ter toetsing voorgelegd aan de gebruiker en het Rijksvastgoedbedrijf. Voor de zomer leggen zij het uiteindelijke voorontwerp ter toetsing voor aan de gebruiker en het Rijksvastgoedbedrijf voor besluitvorming rond de zomer.

Buitenruimte

Het voorontwerp van de buitenruimte is in concept gereed. Voor dit ontwerp geldt dat het afgerond kan worden nadat alle voorontwerpen van het Binnenhof gereed zijn, omdat deze ontwerpen van de gebouwdelen van het Binnenhof aansluiten en invloed hebben op de buitenruimte.

Aannemers

Voor de renovatie van het Binnenhofcomplex zijn de eerste gesprekken met aannemers gestart. In het tweede kwartaal worden de samenwerkingsovereenkomsten gesloten met de aannemers. Op 15 april 2020 is de eerste samenwerkingsovereenkomst gesloten met Heijmans, Heijmans gaat voor deze opgave een samenwerking aan met Burgy Bouwbedrijf te Leiden. Om het tempo erin te houden en om de stikstofproblematiek te mitigeren laat ik tegelijkertijd verkennen in welke mate de renovatie emissiearm kan worden uitgevoerd en wat de kosten hiervan zijn. Hierover informeer ik u in een volgende rapportage.

Nieuwspoot

Nieuwspoot heeft de renovatie benut om haar maatschappelijke toegevoegde waarde te onderstrepen, als centrum van het vrije woord en plek van ontmoeting tussen de pers, publiek en politiek. Dit heeft geresulteerd in de aangescherpte missie »Het Binnenhof en Nieuwspoot, sinds 1962 samen«. Vertegenwoordigers van Nieuwspoot, het Rijksvastgoedbedrijf, de Tweede Kamer en de betrokken architecten Pi de Bruijn/Architekten Cie. hebben overlegd over de terugkeer van Nieuwspoot in het gebouw van de Tweede Kamer met behoud van haar maatschappelijk toegevoegde waarde als onderdeel van het Binnenhof. Besluitvorming door de gebruiker en het Rijksvastgoedbedrijf over de definitieve situatie is voorzien voor het zomerreces.

Publieksentree Tweede Kamer

Over de definitieve invulling van de publieksentree van de Tweede Kamer vindt momenteel nader onderzoek plaats, in samenhang met het Programma van Eisen beveiliging van de Tweede Kamer dat in concept gereed is en de verwachte bezoekersstromen. De implicaties op tijd en kosten hiervan moeten nog worden vastgesteld en gewogen, in samenhang met het Functioneel en Technisch Programma van Eisen, in de fase van het voorontwerp en dit leidt zo nodig tot een verzoek tot wijziging. In het ontwerpatelier worden thans meerdere varianten onderzocht, zowel binnen als buiten de huidige contour van het complex. Bij de afronding van het voorontwerp Tweede Kamer wordt gestreefd om een zo duidelijk mogelijk beeld te hebben van de publieksentree.

2. Algemene stand van zaken tijdelijke huisvesting

Tweede Kamer

Voor de Tweede Kamer is het gebouw Bezuidenhoutseweg 67 eind 2020 bouwkundig gereed. In overleg met de gebruiker wordt dan gestart met de voorbereiding van de inhuizing van de Tweede Kamer. Een aantal specifieke aspecten:

- Als gevolg van de ontstane tijdsruimte door het jaar uitstel is er meer tijd om de ICT en audiovisuele middelen te realiseren.
- Over de inpassing van Nieuwspoord in de Tijdelijke Huisvesting van de Tweede Kamer vindt overleg plaats tussen vertegenwoordigers van Nieuwspoord, het Rijksvastgoedbedrijf, de Tweede Kamer en de betrokken architect van de tijdelijke huisvesting: ZECC. De planning is dat voor de zomer de vergunning wordt aangevraagd.
- In het AO Renovatie Binnenhof van 17 oktober 2019 heb ik u toegezegd dat ik met de Voorzitter van de Tweede Kamer zal beoordelen of er een mogelijkheid is de audiomaquette te verhuizen naar de tijdelijke huisvesting. Ik kan uw Kamer melden dat deze audiomaquette geschikt wordt gemaakt voor gebruik in de tijdelijke huisvesting. Dit gebeurt in samenspraak met de gebruiker Tweede Kamer op een sobere en doelmatige manier, mede door het aanpassen van de geluidsbanden voor het specifieke gebruik van de tijdelijke huisvesting door de Tweede Kamer.

Eerste Kamer en de Raad van State

De Eerste Kamer en de Raad van State verhuizen naar het Lange Voorhout 34. De aannemer is momenteel in dit gebouw aan de slag. Dit gebouw is begin 2021 bouwkundig gereed waarna in overleg met de gebruiker wordt gestart met de voorbereiding van de inhuizing.

Algemene Zaken

Het Ministerie van Algemene Zaken verhuist naar het terrein van het Catshuis. In mijn brief van 12 juli 2019⁷ meldde ik al dat hoge eisen op het gebied van informatiebeveiliging behoorlijk wat tijd vergde. De stikstofproblematiek bij deze tijdelijke huisvesting is onlangs opgelost zodat de vergunningsaanvraag in zijn afrondende fase is. Er wordt bekeken of de opgelopen vertraging door de stikstofproblematiek ingelopen zou kunnen worden. Het Catshuis zelf moet verder geschikt worden gemaakt voor de toekomstige functie tijdens de tijdelijke huisvesting, zoals het plaats laten vinden van de ministerraad, waarbij tegelijk het noodzakelijk onderhoud wordt uitgevoerd.

Mogelijke verhuizing tijdens het verkiezingsreces

Ik heb u tijdens het AO van 17 oktober 2019 in reactie op een vraag van het lid Ronnes toegezegd te kijken naar de consequenties van het voorstel om het moment van verhuizing naar de tijdelijke huisvesting te laten plaatsvinden tegelijk met de geplande verkiezingen in maart 2021. Het uitgangspunt bij de planning van het proces is, dat het democratisch proces te allen tijde ongestoord moet kunnen doorgaan. In dat licht woog en weegt het zwaar dat de gebruikers Eerste Kamer en de Tweede Kamer hebben aangegeven dat zij, gezien de complexiteit van hun processen en de wederzijdse afhankelijkheden, uitsluitend tegelijk (het verkiezingsreces geldt niet voor de Eerste Kamer) in het zomerreces kunnen verhuizen naar de tijdelijke huisvestingen. Tevens hebben de gebruikers Eerste Kamer (en

⁷ Kamerstuk 34 293, nr. 82.

Raad van State vanwege huisvesting in hetzelfde gebouwdeel) en Tweede Kamer naar aanleiding van de motie aangegeven de verhuizing niet op deze termijn te kunnen realiseren, dit in combinatie met de planning rondom oplevering van de tijdelijke huisvesting.

Op basis van deze input van de gebruikers, bevestigd in de Stuurgroep Binnenhof, zie ik geen mogelijkheid, ondanks het voordeel van het benutten van het reces van de Tweede Kamer, om de verhuizing van de Tweede Kamer tegelijk met de geplande verkiezingen in maart 2021 te laten plaatsvinden.

3. Renovatie gerelateerde, aanpalende onderwerpen

Op het Binnenhof spelen verschillende zaken die van invloed kunnen zijn op de renovatie, maar niet in de scope van het project zijn opgenomen. In deze paragraaf treft u hiervan een overzicht aan.

Historische graven

Zoals ik eerder aankondigde voerde de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE), in nauwe samenwerking met de gemeente Den Haag, verkennend onderzoek uit naar de mogelijkheden voor het vinden van het graf van Johan van Oldenbarnevelt (Kamerstuk 34 293, nr. 81). Dit onderzoek is inmiddels afgerond en zal naar verwachting binnenkort aan de Tweede Kamer worden toegezonden door de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Motie Jetten

De Tweede Kamer nam vorig jaar tijdens de algemene politieke beschouwingen de motie van het lid Jetten c.s. (Kamerstuk 35 300, nr. 19) aan om het budget voor de ondersteuning van parlementariërs structureel met € 10 miljoen per jaar te verhogen. Dit betreft een totaalbedrag voor extra ondersteuning, benodigde huisvesting, etc. In november 2019 is het amendement Sneller ingediend en aangenomen. Dit amendement geeft nadere invulling aan de aangenomen motie van het lid Jetten c.s. De uitwerking hiervan wordt parallel onderzocht naast de Voorontwerpfase van gebouwdeel Tweede Kamer. Deze uitwerking kan leiden tot een huisvestingsvraag voor de Tweede Kamer als gebruiker waarbij alle huisvestingslocaties van de Tweede Kamer worden beschouwd, zowel binnen als buiten het Binnenhof.

Motie Bisschop over functie Oude Zaal

In het VAO Renovatie Binnenhof van 21 november 2019 is de gewijzigde motie van het lid Bisschop⁸ met betrekking tot de Oude Zaal in het gebouw van de Tweede Kamer ingediend en daarna aangenomen. Zoals aangegeven in dit VAO is dit een zaak van de gebruiker. Zoals gebruikelijk kan een gebruiker een verzoek tot wijziging hiervoor indienen, waarbij ook inzicht dient te zijn in de financiële consequenties en financiering door de gebruiker en eventuele gevolgen voor de tijdplanning. Op basis van het verzoek tot wijziging wordt het als onderzoek meegenomen in de voorontwerp fase.

---

⁸ Kamerstuk 34 293, nr. 92.

4. Financiën en planning

In het AO van 17 oktober jl. en het VAO van 21 november jl. heb ik u drie zaken toegezegd:

1. Een meer uitgebreide financiële paragraaf in de rapportage (zie hierna 1a) inclusief de financiële gevolgen van het besluit tot een jaar uitstel (zie hierna 1b).
2. De omvang van de totale extra kosten voor beveiliging bij de tijdelijke huisvestingsprojecten in de volgende rapportage mee te nemen.
3. Terug te komen op of en, zo ja, welk deel van de aan het architectenbureau OMA betaalde vergoeding leidt tot een financieel knelpunt.

Ad.1a Uitgebreide financiële paragraaf

In 2015 is het budget vastgesteld op € 475 mln. prijspeil 2015. Deze bestaat uit een investeringsbudget van € 462,5 mln. waarvan € 410,4 mln. voor de renovatie van het Binnenhof en € 52,1 mln. voor de tijdelijke huisvestingen. Daarnaast is er in het projectbudget een post van € 12,5 mln. opgenomen voor niet-huisvestingskosten.

Niet-huisvestingskosten zijn zaken die geen onderdeel vormen van het investeringsbudget en zijn kosten die de gebruikers hebben als gevolg van de renovatie, aanvullend op hun normale bedrijfsvoeringskosten. Het gaat hier onder andere om verhuiskosten, audiovisuele middelen en ICT. Het investeringsbudget van € 462,5 mln. wordt in de begroting vertaald naar een jaarlijkse vergoeding vanuit beleidsartikel 9 «Uitvoering Rijksvastgoedbeleid» van de begroting van BZK die de dekking vormt voor het investeringsbudget. Het betreft een jaarlijkse bijdrage voor de huisvesting van de Hoge Colleges en het Ministerie van Algemene Zaken. BZK is opdrachtgever voor de huisvestingsbudgetten van de Hoge Colleges van Staat en Algemene Zaken. Eventuele wijzigingen in het investeringsbudget leiden tot een andere bijdragereeks. De bijdrage bestaat uit rente en afschrijving. Met deze jaarlijkse bijdrage wordt het hiervoor genoemde investeringsbudget van € 462,5 mln. in de komende jaren gefinancierd en is dit budget hiermee begrotingstechnisch gedekt. De investeringen voor de tijdelijke huisvestingen worden dus gefinancierd door middel van jaarlijkse bijdragen vanuit beleidsartikel 9 «Uitvoering Rijksvastgoedbeleid». Deze panden behoren tot de strategische voorraad van het Rijksvastgoedbedrijf. Dat betekent dat er na afloop van de tijdelijke huisvestingen andere rijksorganisaties in de panden komen die voor het gebruik gaan betalen. De jaarlijkse bijdrage voor de periode van 5,5 jaar dat de Hoge Colleges en het Ministerie van Algemene Zaken in de tijdelijke huisvesting zitten, past binnen het daarvoor beschikbaar gestelde budget inclusief effect van de disclaimers.

Bij de doorvertaling van het investeringsbudget is initieel wel rekening gehouden met een structurele indexatie⁹ van 2,5% per jaar, maar niet met de huidige marktsituatie die aanleiding geeft voor financiële spanning op het beschikbare budget. Door de krapte op de bouwmarkt is gebleken dat de conjuncturele component de afgelopen jaren veel harder is gestegen. Dit valt onder de marktspanning en daarom is in het afgelopen jaar € 15,7 mln. extra investeringsbudget toegevoegd voor de tijdelijke huisvestingen. Dit is vertaald naar een opwaartse aanpassing van de gebruiksvergoedingsreeks voor de tijdelijke huisvestingen.

De hierna onder 1b en 2 genoemde onderwerpen zijn aan de zogenaamde disclaimers gerelateerd, zoals beschreven in eerdere rapportages. Met de afronding van de voorjaarsbesluitvorming zijn over de betreffende onderwerpen financiële en inhoudelijke afspraken gemaakt. Afgezien van de maatregelen die nodig zijn wegens COVID-19, zorgt het kabinet ervoor dat de uitgaven binnen de afgesproken kaders blijven.

⁹ Voor de indexatie wordt gebruik gemaakt van BDB/bouwindex.

Ad 1.b) Besluit tot een jaar uitstel (gerelateerd aan stikstof)

Ik heb u in het AO van 17 oktober 2019 de toezegging gedaan om in deze rapportage de financiële gevolgen inzichtelijk te maken van het besluit tot een jaar uitstel als gevolg van de stikstofproblematiek. Deze kosten betreffen enerzijds kosten aan de tijdelijke huisvestingen zoals algemene bouwplaatskosten en beveiliging. Daarnaast zijn er ook instandhoudingskosten op het Binnenhof. Anderzijds zijn er, zij het beperkte, besparingen omdat er meer ruimte in de planning is ontstaan wat heeft geleid tot minder overwerk. Deze kosten bedragen alles bij elkaar opgeteld circa € 25 mln. en deze financiële gevolgen worden voor € 20 mln. opgevangen door een versobering van de scope van de renovatie waardoor de Grafelijke Zalen niet worden gerenoveerd. Het resterende deel van € 5 mln. wordt opgevangen binnen de begroting van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Ad.2 Beveiliging bij de tijdelijke huisvesting

Eén van de vier disclaimers betreft extra eisen ten aanzien van beveiliging. Het gaat dan om veiligheidseisen die bovenop de reeds in het project aanwezige maatregelen komen. De NCTV heeft op basis van de inlichtingen, dreigingsanalyse en de risico's die opgesteld zijn door de AIVD een scenariobeeld gegeven aan de beveiligingsambtenaar als vertegenwoordiger van de gebruiker. De beveiligingsambtenaar van de gebruiker bepaalt op basis van dit scenariobeeld welk pakket aan maatregelen noodzakelijk is en deze maatregelen vinden uiteindelijk zijn weerslag in het Programma van Eisen beveiliging. Tijdens de vaststelling van de scope van het project en de daarmee gemoeide raming is er rekening gehouden met beveiligingsmaatregelen (zowel elektronisch als bouwkundig) die toen bekend waren. Dit was voorafgaande aan de vaststelling van de Programma's van Eisen. Daarna hebben nieuwe inzichten geleid tot hogere eisen ten aanzien van veiligheid. Dit betreft circa € 25 mln. en wordt binnen de begroting van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties opgevangen. Na vaststelling hiervan is de beveiliging bij de tijdelijke huisvesting financieel en in maatregelen grosso modo afgerond.

Ad.3 Aan OMA betaalde vergoeding

In de vorige rapportage heb ik aangegeven dat er kosten verbonden zijn aan het beëindigen van het contract met OMA. Er is, zoals in de derde voortgangsrapportage gemeld, een vergoeding overeengekomen van € 2,7 mln. excl. BTW. Dit is voor geleverd werk, waaronder het voorontwerp en het intellectueel eigendom en het missen van toekomstige inkomsten. Een deel van het voorontwerp is herbruikbaar voor de nieuwe architecten en dus te activeren in het project. Dit bedraagt € 1,2 mln. excl. BTW. Het andere deel van de kosten van € 1,5 mln. excl. BTW komt uit de post onvoorzien.

5. Risico's & Beheersing

In de vorige rapportage ben ik ingegaan op een aantal risico's, zoals de ICT bij de tijdelijke huisvesting. Hiervan heb ik eerder in deze rapportage de stand van zaken gemeld. De huidige COVID-19 uitbraak kan ook de renovatie van het Binnenhof en aanpalende activiteiten raken. Op dit moment kan ik eventuele gevolgen hiervan nog niet inschatten. Van de overige risico's wil ik graag nu twee risico's afzonderlijk benoemen: het Programma van Eisen beveiliging van de Tweede Kamer en stikstof. Deze zal ik onderstaand verder toelichten. De risico's kunnen ook gevolgen

hebben voor het budget en genoemde disclaimers¹⁰ waarbij uiteraard de stikstofproblematiek is toegevoegd.

Programma van Eisen beveiliging Tweede Kamer

Het Programma van Eisen beveiliging van de gebruiker Tweede Kamer is in concept gereed. Als de gebruiker Tweede Kamer hierover definitief heeft besloten, kan worden beoordeeld wat dit betekent voor het ontwerp, tijd en kosten.

Stikstof

In de derde rapportage, in mijn brief van 16 oktober 2019¹¹ en het daaropvolgende AO van 17 oktober heb ik u geïnformeerd over het jaar uitstel. Ten aanzien van de renovatie is, voorafgaand aan besluit tot jaar uitstel, op basis van aannames een stikstofberekening gemaakt. Voor precieze berekeningen (ook met de aanpassingen in het AERIUS rekenprogramma) en nieuwe aannames is het nodig dat de nog te contracteren aannemers inzicht hebben in de plannen en een eerste schets van logistieke aanpak kunnen maken. Vanwege het noodzakelijk tempo en om de stikstofproblematiek te mitigeren, laat ik tegelijkertijd verkennen in welke mate de renovatie emissiearm kan worden uitgevoerd. De inschatting is dat hierdoor extra reducties mogelijk zijn, maar nog niet bekend is in hoeverre en tegen welke kosten. Bij afronding van de definitief ontwerpen zullen de berekeningen plaatsvinden en in overleg met de (deels) nog te contracteren uitvoerende partijen en experts zal de uiteindelijke aanpak worden bepaald.

6. Communicatie en Omgeving

Mijn ambitie is dat het huidige aantal bezoekers aan het gebied rondom het Binnenhof gedurende de renovatie op peil blijft. Het Rijksvastgoedbedrijf heeft samen met de gemeente Den Haag op verschillende manieren contact met de stakeholders rondom het Binnenhof: individueel, als deelnemer aan bestaande overlegvormen zoals die van ondernemers- of bewonersverenigingen, de Stichting Binnenstad of netwerkbijeenkomsten. De renovatie is ook een unieke kans om burgers te betrekken bij de geschiedenis van het fysieke fundament van onze democratie. Elementen uit de communicatie en het contact met de omgeving zijn rondleidingen in de Grafelijke zalen, informatiebijeenkomsten rond de zomer en, onder andere huis aan huis verspreide, nieuwsbrieven (naar verwachting een extra tweetal in 2020). Tevens is gestart met de voorbereidingen voor het te realiseren «uitkijkpunt», het informatiecentrum, «aangeklede» bouwdoeken en rondleidingen gedurende de bouw, gereed in de zomer van 2021.

Tevens informeerde ik u in mijn vorige rapportage dat het zomerfestival ondanks het uitstel van de renovatie in 2020 op kleinere schaal wordt georganiseerd. Als gevolg van de maatregelen ter beperking van de verspreiding van het COVID-19 virus dient nog besloten te worden of het festival in 2020 doorgang zal vinden.

---

¹⁰ Marktspanning waardoor het budget geïndexeerd moet worden, extra eisen beveiliging, extra eisen duurzaamheid, onvoorziene technische uitvoeringsrisico's (zoals bijvoorbeeld water in de ondergrond, asbest).

¹¹ Kamerstuk 24 293, nr. 85.

Burgerparticipatie bij archeologisch onderzoek

De renovatie van het Binnenhof is een unieke kans om meer inzicht te geven in de geschiedenis van het complex. In oktober heb ik u aangegeven in deze voortgangsrapportage in te gaan op de motie van het lid Beckerman met betrekking tot burgerparticipatie bij archeologisch onderzoek¹². Door het jaar uitstel zijn in 2020 vooralsnog op zeer beperkte schaal, kleine onderzoeken gepland. Indien deze geschikt zijn voor burgerparticipatie zoals in de motie gevraagd, zal daar aandacht aan worden gegeven. Grotere onderzoeken zijn vanwege het jaar uitstel gepland in de tweede helft van 2021, na de verhuizing van de gebruikers. Het Rijksvastgoedbedrijf is in gesprek met de afdeling archeologie van de gemeente Den Haag over de wijze waarop aan de motie vorm kan worden gegeven. De subsidieregeling voor invulling van deze motie vervalt eind 2020.

Openbaarmaking

In de derde rapportage heb ik, in overeenstemming met de motie van het lid Ronnes c.s.¹³ het beleid ten aanzien van het delen van informatie aangepast naar «openbaar, tenzij». In december 2019 is hiermee gestart door de verschillende bouwhistorische onderzoeken openbaar te maken. In januari zijn de ontwerpdocumenten en verslagen van de kwaliteitsteams openbaar geworden en eind maart de documenten rondom de architectenselectie. De documenten zijn te vinden op de website van het Rijksvastgoedbedrijf (<https://www.rijksvastgoedbedrijf.nl/vastgoed/projecten-in-uitvoering/den-haag-binnenhof>) en de websites van de gebruikers als zij eigenaar zijn van de documenten. In de toekomst wordt per kwartaal verder beoordeeld, welke documenten openbaar worden gemaakt.

Deze rapportage zend ik ook aan Eerste Kamer en in afschrift aan de Raad van State en de gemeente Den Haag.

De Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,
R.W. Knops

---

¹² Kamerstuk 34 293, nr. 87.

¹³ Kamerstuk 34 293, nr. 67.